

**KREDITLASHNING MOHIYATI, TURLARI VA KICHIK BIZNESNI
KREDITLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI**

Dadaboyeva Marg'uba Mamasoliyevna

*Ilmiy rahbar: Andijon davlat texnika instituti
“Iqtisodiyot” kafedrası dotsenti, i.f.f.d. (PhD),*

Ramazanova Robiyaxon Shaxobiddin qizi

*Andijon davlat texnika instituti
“Iqtisodiyot” yo'nalishi 4-kurs talabasi*

Kredit iqtisodiy tizimning eng muhim moliyaviy instrumentlaridan biri bo'lib, u iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida resurslar aylanishini ta'minlashda asosiy rol o'ynaydi. Kreditning iqtisodiy mohiyati vaqtincha bo'sh turgan pul mablag'larini qayta taqsimlash, ularni ishlab chiqarish va iste'mol jarayonlariga jalb qilish orqali iqtisodiy faollikni oshirishdan iboratdir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida kredit mexanizmi moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishini ta'minlaydi va iqtisodiy o'sishni tezlashtiruvchi muhim omil sifatida xizmat qiladi [1].

Kreditning iqtisodiy tizimdagi o'rni uning asosiy funksiyalari orqali namoyon bo'ladi. Birinchidan, kredit kapitalning harakatchanligini ta'minlaydi, ya'ni bo'sh pul mablag'larini iqtisodiyotning samarali sohalariga yo'naltiradi. Ikkinchidan, kredit ishlab chiqarish jarayonlarini uzluksizligini ta'minlaydi, chunki korxonalar qisqa muddatli moliyaviy ehtiyojlarini kredit orqali qoplash imkoniga ega bo'ladi. Uchinchidan, kredit investitsion faoliyatni kengaytiradi, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratishga va mavjudlarini modernizatsiya qilishga xizmat qiladi. Shu jihatdan kredit iqtisodiyotning “qon tomiri” sifatida baholanadi.

Moliyaviy resurslarni qayta taqsimlash jarayonida kredit tizimi muhim vosita hisoblanadi. Banklar va boshqa kredit tashkilotlari jamg'arilgan mablag'larni yig'ib, ularni iqtisodiyotning turli tarmoqlariga yo'naltiradi. Bu jarayon orqali bir tomondan jamg'arma egalari daromad oladi, ikkinchi tomondan esa ishlab chiqaruvchilar va tadbirkorlar zarur moliyaviy resurslarga ega bo'ladi. Natijada iqtisodiyotda kapitalning samarali aylanishi ta'minlanadi. Kredit mexanizmi resurslarning eng daromadli va samarali sohalarga yo'naltirilishini rag'batlantiradi, bu esa umumiy iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Kreditning moliyaviy resurslarni qayta taqsimlashdagi yana bir muhim jihati uning risklarni boshqarish funksiyasidir. Kredit tashkilotlari qarz oluvchilarning moliyaviy holatini tahlil qilish orqali resurslarni nisbatan ishonchli loyihalarga yo'naltiradi. Bu esa iqtisodiyotda moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, kredit foiz stavkalari orqali resurslarga bo'lgan talab va taklif muvozanatini ham tartibga soladi. Foiz stavkalarining o'zgarishi kreditlash hajmiga bevosita ta'sir ko'rsatadi va iqtisodiy faollikni boshqarish vositasi sifatida ishlatiladi.

Kredit iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda ham muhim o'rin tutadi. Korxonalar kredit mablag'lari hisobidan yangi texnologiyalarni joriy etadi, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytiradi va yangi ish o'rinlarini yaratadi. Bu jarayon iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri bo'lgan investitsiyalar hajmini oshiradi. Ayniqsa, kichik va o'rta biznes subyektlari uchun kredit mablag'lari biznesni boshlash va kengaytirishda asosiy moliyaviy manba hisoblanadi.

Kreditning iqtisodiy o'sishga ta'siri multiplikativ samaraga ham ega. Ya'ni kredit orqali yaratilgan qo'shimcha ishlab chiqarish hajmi nafaqat bir korxona, balki butun iqtisodiyot tarmoqlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [2]. Masalan, kredit hisobidan ishlab chiqarish kengaytirilsa, xom ashyo yetkazib beruvchilar, logistika xizmatlari va boshqa bog'liq tarmoqlarda ham talab ortadi. Bu esa iqtisodiy faollikning kengayishiga olib keladi. Shuningdek, kredit innovatsion rivojlanishni ham qo'llab-quvvatlaydi. Zamonaviy iqtisodiyotda yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish katta moliyaviy resurslarni talab qiladi. Kredit mablag'lari orqali ilmiy-tadqiqot ishlari moliyalashtiriladi, startaplar qo'llab-quvvatlanadi va innovatsion loyihalar amalga oshiriladi. Bu esa iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi va uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta'minlaydi.

Kredit tizimi, shuningdek, aholining iste'mol imkoniyatlarini kengaytirishda ham muhim rol o'ynaydi. Iste'mol kreditlari orqali fuqarolar yirik xaridlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'ladi, bu esa ichki talabning oshishiga olib keladi. Ichki talabning o'sishi esa ishlab chiqarish hajmini kengaytiradi va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlaydi.

Quyida kreditlarning asosiy turlari : qisqa, o'rta va uzoq muddatli kreditlar hamda iste'mol, investitsiya va tijorat kreditlarining asosiy jihatlari ilmiy va amaliy ma'lumotlar asosida izohlanadi.

Kreditlar muddatiga ko'ra uch asosiy guruhga bo'linadi: qisqa muddatli, o'rta muddatli va uzoq muddatli kreditlar [3]. Qisqa muddatli kreditlar

odatda 1 yilgacha bo'lgan muddatni qamrab oladi. Bunday kreditlar asosan aylanma mablag'larni to'ldirish, ishlab chiqarish jarayonidagi qisqa muddatli ehtiyojlarni qoplash uchun beriladi. Masalan, xomashyo xaridi yoki ish haqi to'lovlarini ta'minlashda qisqa muddatli kreditlar keng qo'llaniladi. Ularning foiz stavkasi odatda nisbatan yuqori bo'ladi, chunki qaytarish muddati qisqa va risk darajasi tez aylanishga bog'liq.

O'rta muddatli kreditlar esa 1 yildan 3–5 yilgacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Bunday kreditlar ko'proq ishlab chiqarishni kengaytirish, kichik uskunalar sotib olish yoki biznesni rivojlantirish uchun ishlatiladi. O'rta muddatli kreditlar korxonaga barqaror rivojlanish imkonini beradi va moliyaviy yuklama qisqa muddatli kreditlarga nisbatan yumshoqroq taqsimlanadi. Bu turdagi kreditlar iqtisodiyotda investitsion faollikni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Uzoq muddatli kreditlar esa odatda 5 yildan 10–20 yilgacha bo'lgan muddatga beriladi. Bu kreditlar yirik investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun mo'ljallangan bo'lib, ishlab chiqarish korxonalari qurilishi, infratuzilma loyihalar va katta hajmdagi texnologik modernizatsiya ishlarida qo'llaniladi. Uzoq muddatli kreditlar iqtisodiy o'sishning strategik asosini tashkil etadi, chunki ular katta kapital talab qiladigan loyihalarni amalga oshirish imkonini beradi.

Kreditlar maqsadiga ko'ra ham bir necha turga bo'linadi: iste'mol, investitsiya va tijorat kreditlari. Iste'mol kreditlari aholining shaxsiy ehtiyojlarini qondirish uchun beriladi. Masalan, uy-joy jihozlari, avtomobil xaridi yoki ta'lim xarajatlari uchun iste'mol kreditlari keng qo'llaniladi. Odatda iste'mol kreditlari 12 oydan 5 yilgacha bo'lgan muddatda beriladi va foiz stavkasi bank siyosatiga qarab o'zgaradi.

Investitsiya kreditlari esa iqtisodiy ishlab chiqarishni kengaytirish va yangi loyihalarni moliyalashtirishga yo'naltiriladi. Bu kreditlar orqali korxonalar yangi texnologiyalar joriy qiladi, ishlab chiqarish quvvatlarini oshiradi va yangi ish o'rinlari yaratadi. Investitsiya kreditlari odatda o'rta va uzoq muddatli bo'lib, 3 yildan 10 yilgacha bo'lishi mumkin. Bu kreditlar iqtisodiy rivojlanishning asosiy drayveri hisoblanadi.

Tijorat kreditlari esa asosan korxonalar o'rtasidagi hisob-kitoblarni yengillashtirish uchun beriladi. Bu kreditlar qisqa muddatli bo'lib, ko'pincha 30 kundan 1 yilgacha bo'lgan muddatni tashkil etadi. Tijorat kreditlari savdo jarayonini tezlashtiradi, to'lov kechikishlarini kamaytiradi va biznes subyektlari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlaydi.

Agar raqamlar bilan umumlashtirilsa, kredit turlari quyidagicha tasniflanadi:

1. Qisqa muddatli kreditlar: 1 yilgacha
2. O'rta muddatli kreditlar: 1–5 yil
3. Uzoq muddatli kreditlar: 5–20 yil
4. Iste'mol kreditlari: 1–5 yil (ko'pincha 12–60 oy)
5. Investitsiya kreditlari: 3–10 yil
6. Tijorat kreditlari: 1 oygacha – 12 oy

Kichik biznesni kreditlash jarayoni iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida muhim o'rin tutadi, chunki aynan kichik tadbirkorlik subyektlari yangi ish o'rinlarini yaratish, ichki bozorni tovar va xizmatlar bilan ta'minlash hamda raqobat muhitini shakllantirishda asosiy harakatlantiruvchi kuch hisoblanadi. Biroq kichik biznesni kreditlash jarayoni yirik korxonalarnikiga nisbatan o'ziga xos murakkabliklarga ega bo'lib, bu jarayonda garov ta'minoti, kredit risklari, foiz stavkalari hamda davlat qo'llab-quvvatlash mexanizmlari muhim rol o'ynaydi.

Kichik biznesni kreditlashda eng muhim talablaridan biri garov ta'minoti hisoblanadi. Banklar kredit ajratishda qarz oluvchining to'lov qobiliyatini kafolatlash maqsadida mulk, asbob-uskunalar, ko'chmas mulk yoki boshqa aktivlarni garov sifatida talab qiladi. Amaliyotda kredit summasining odatda 50–150 foizigacha bo'lgan miqdorda garov talab qilinishi mumkin. Bu banklar uchun risklarni kamaytirish vositasi bo'lsa-da, kichik tadbirkorlar uchun kredit olish jarayonini qiyinlashtiruvchi omil ham hisoblanadi. Chunki ko'plab yangi biznes subyektlar yetarli garov bazasiga ega bo'lmaydi.

Kredit risklari kichik biznesni moliyalashtirishda eng muhim iqtisodiy omillardan biridir. Kichik korxonalar bozordagi o'zgarishlarga sezgir bo'lib, ularning daromadlari nisbatan beqaror bo'lishi mumkin. Shuningdek, boshqaruv tajribasining yetarli emasligi, biznes-rejalarning zaifligi va moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi kredit qaytmaslik xavfini oshiradi. Shu sababli banklar kichik biznesga kredit ajratishda riskni baholash tizimidan foydalanadi, ya'ni mijozning moliyaviy holati, biznes modeli va bozordagi o'rni chuqur tahlil qilinadi.

Foiz stavkalari ham kichik biznes kreditlash jarayonida muhim rol o'ynaydi. Odatda kichik biznes uchun kredit foizlari yirik korxonalarnikiga nisbatan biroz yuqoriroq bo'lishi mumkin, chunki risk darajasi katta hisoblanadi. Foiz stavkalari iqtisodiy sharoit, inflatsiya darajasi, Markaziy bankning asosiy stavkasi va banklarning kredit siyosatiga bog'liq ravishda

shakllanadi. Masalan, rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda kichik biznes kreditlari bo'yicha foiz stavkalari o'rtacha 18–28% atrofida bo'lishi mumkin. Bu esa tadbirkorlik subyektlarining kredit yukini oshiradi. Shu sababli davlat tomonidan kichik biznesni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari joriy etilgan. Davlat kredit kafolatlari, subsidiyalar, foiz stavkalarining bir qismini qoplash va imtiyozli kreditlar ajratish orqali kichik biznesni rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, ayrim dasturlar doirasida kichik tadbirkorlar uchun 3 yildan 7 yilgacha muddatli imtiyozli kreditlar berilishi mumkin, bunda foiz stavkalarining bir qismi davlat budjeti hisobidan qoplanadi. Bu esa tadbirkorlikni boshlash va kengaytirish uchun qulay moliyaviy muhit yaratadi.

Davlat qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining yana bir muhim yo'nalishi bu kafolat jamg'armalari faoliyatidir [4]. Ushbu jamg'armalar kichik biznes subyektlarining garov ta'minoti yetarli bo'lmagan holatlarda kreditlar bo'yicha kafillik beradi. Bu esa banklar uchun riskni kamaytiradi va tadbirkorlar uchun kredit olish imkoniyatini kengaytiradi. Natijada iqtisodiyotda moliyaviy inklyuzivlik darajasi oshadi. Shuningdek, kichik biznes kreditlash jarayonida biznes-rejaning sifati ham katta ahamiyatga ega. Yaxshi tuzilgan biznes-reja kredit beruvchi tashkilotga loyihaning rentabelligi, risk darajasi va qaytarish imkoniyatlarini baholashda yordam beradi. Shu sababli tadbirkorlar uchun moliyaviy savodxonlikni oshirish va biznes-reja tuzish ko'nikmalarini rivojlantirish muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, kichik biznesni kreditlash jarayoni iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi va tadbirkorlik muhitini kengaytirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan murakkab moliyaviy mexanizm hisoblanadi. Garov ta'minoti talablari banklar uchun kredit risklarini kamaytirishga xizmat qilsa-da, kichik tadbirkorlar uchun moliyalashtirishga kirish imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Shu bilan birga, kredit risklari va foiz stavkalari kreditlash jarayonining iqtisodiy asosini belgilab beradi hamda ularning darajasi iqtisodiy sharoit va bozor holatiga bevosita bog'liq bo'ladi. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining joriy etilishi esa kichik biznesni rivojlantirishda muhim rol o'ynab, imtiyozli kreditlar, kafolat jamg'armalari va subsidiya dasturlari orqali tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijada kichik biznesni kreditlash tizimi iqtisodiy faollikni oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va mamlakatning raqobatbardoshligini kuchaytirishda asosiy omillardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmadaliyevna D. S. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BANKLARIDA KREDIT SIYOSATI VA KREDIT RISKLARINI BOSHQARISH //Worldwide Cross-Disciplinary Research. – 2024. – T. 1. – №. 1.
2. Karimov A., Baxtiyorovna A. G. O'ZBEKISTONDA SINDIKATLI KREDITLASHNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI (SANOAT QURILISH BANK MISOLIDA) //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2025. – T. 53. – №. 1. – C. 44-48.
3. Abdullaeva S.H. Pul, kredit va banklar //Toshkent: Iqtisod-moliya. – 2007. – T. 344.
4. Nurmonov Jahongir Bahodir o'g'li. "KICHIK BIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATINI SAMARALI KREDITLASH AMALIYOTI." Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi 55.1 (2025): 222-226.

